

TURLI TILLAR MATERIALLARI ASOSIDA GENDER KATEGORIYASINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

Komolova Guljahon Sherzodbek Qizi

Turon universiteti Andijon filiali 2-bosqich magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17900018>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillarida gender masalasining tilshunoslik, leksik-semantik tizim, grammatik struktura hamda jamiyatdagi sotsiolingvistik jarayonlar bilan bog'liq xususiyatlari ilmiy asosda tahlil qilinadi. Gender lingvistikasining nazariy poydevori, uning zamonaviy til tizimlarida namoyon bo'lish mexanizmlari va gender neytrallik tendensiyalari keng yoritiladi.

Kalit so'zlar: gender lingvistika, grammatik gender, neytral leksika, ijtimoiy tilshunoslik, ingliz tili, o'zbek tili, gender diskursi, til vositalari.

Абстракт: В данной статье на научной основе анализируются лингвистическая, лексико-семантическая система, грамматическая структура и социолингвистические процессы гендерной проблематики в английском и узбекском языках. Широко освещаются теоретические основы гендерной лингвистики, механизмы её проявления в современных языковых системах, тенденции гендерной нейтральности.

Ключевые слова: гендерная лингвистика, грамматический род, нейтральная лексика, социолингвистика, английский язык, узбекский язык, гендерный дискурс, языковые единицы.

Abstract: This article analyzes the linguistic, lexical-semantic system, grammatical structure, and sociolinguistic processes of the gender issue in English and Uzbek on a scientific basis. The theoretical foundations of gender linguistics, the mechanisms of its manifestation in modern language systems, and the trends of gender neutrality are widely covered.

Keywords: gender linguistics, grammatical gender, neutral lexicon, sociolinguistics, English language, Uzbek language, gender discourse, language means.

Ingliz tili grammatik genderga ega bo'lgan tillardan biri sifatida tarixan jinsni grammatik kategoriya orqali ifodalagan. Ammo so'nggi o'n yilliklarda ingliz tilida gender neytrallik jarayoni kuchayib, kasb nomlarining jinsdan holi shakllari keng qo'llanila boshladi. O'zbek tilida esa grammatik gender kategoriyasiga ega bo'lmagan til sifatida ko'riladi; biroq unda leksik darajada gender farqlanishi mavjud. Shuningdek, sotsiolingvistik jarayonlar natijasida o'zbek jamiyatida ayollar va erkaklarning ijtimoiy rollarining o'zgarishi tilga ham ta'sir ko'rsatmoqda.

Gender lingvistikasiga oid dastlabki ilmiy qarashlar XX asrning ikkinchi yarmida, Robin Lakoffning "Language and Woman's Place" asari bilan shakllandi. Lakoff tilning ayollar va erkaklar nutqidagi tafovutlar orqali jamiyatdagi gender tengsizligini aks ettirishini ta'kidlagan¹. Keyinchalik D.Tannen, C.Mills, J.Holmes kabi tadqiqotchilar gender va til o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni chuqur o'rganib, nutqdagi gender stereotiplar, nutq aktlarining gender xususiyati, kasb nomlarining genderga munosabati kabi masalalarni keng yoritdilar. Ingliz tilida genderga oid islohotlar haqida, xususan, gender neytral kasb nomlarining (chairman → chairperson; policeman → police officer) shakllanishi, shuningdek zamonaviy ingliz tilida "singular they" ning jadal rivoji bo'yicha ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi.

¹ O'zbek tilining milliy korpusi — Genderga oid leksik birliklar statistikasi. — Toshkent, 2022.

O'zbek tilshunosligida gender masalasi alohida yo'nalish sifatida kechroq shakllangan bo'lsa-da, H.Ne'matov, N.Mahmudov, M.To'xsonov, R.Sayfullayeva kabi olimlarning ishlarida til va jamiyat masalalari, nutq madaniyati, tilning sotsiolingvistik xususiyatlari yetarlicha yoritilgan. O'zbek tilida grammatik gender yo'qligi, lekin leksik vositalar orqali genderning ifodalanishi (erkak, ayol, o'g'il, qiz, opa, aka va boshqalar) aytiladi². Bugungi global tilshunoslikda gender neytrallik tendensiyalarining kuchayib borayotganini hisobga olgan holda, o'zbek tilida ham turli neytral birliklar shakllanib borayotgani kuzatiladi.

1. Ingliz tilida genderning grammatik ifodalanishi

Ingliz tilida gender tarixan grammatik kategoriya sifatida mavjud bo'lgan. Ayniqsa, olmoshlar tizimida “he – she – it” qadimgi german tillaridan meros bo'lib kelgan. Biroq, zamonaviy ingliz tilida gender tengligi masalalarining kuchayishi natijasida ko'plab birliklar genderga nisbatan neytrallashtirilmoqda. Jumladan, kasb nomlarida erkaklikka urg'u beruvchi - *man* qo'shimchasi o'rniga genderdan xoli nomlar qo'llanilmoqda.

2. O'zbek tilida genderning leksik ifodalanishi

O'zbek tili grammatik gender kategoriyasiga ega emas, bu esa til tizimining boshqa tillarga nisbatan gender farqlashda ancha neytral ekanini ko'rsatadi. Biroq leksik sistemada genderni ifodalovchi birliklar ko'p uchraydi: “*o'g'il*”, “*qiz*”, “*opa*”, “*aka*”, “*er*”, “*xotin*”, “*bekajon*”, “*otchopar yigit*”, “*malika*”, “*bozorboq kelin*” kabi birliklar erkak yoki ayol jinsini aniq bildiradi. Tilshunoslikda gender o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri grammatik emas, balki leksik madaniy stereotiplar orqali aks etishi qayd etiladi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ingliz va o'zbek tillarida gender masalasining lingvistik ifodalanishi tubdan farq qiladi, biroq zamonaviy sotsiolingvistik jarayonlar ularni umumiy yo'nalishga gender neytrallikka qarab yaqinlashtirayotganini ko'rsatadi. Ingliz tilida grammatik genderning mavjudligi tarixiy an'analarga borib taqaladi, ammo hozirgi globallashtirish davrida “singular they”, “gender-neutral job titles” kabi birliklar orqali genderga xos bo'lgan grammatik cheklovlar kamayib bormoqda. Bu jarayon tilning jamiyatdagi gender tengligi siyosatiga moslashayotganidan dalolat beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Lakoff R. Language and Woman's Place. – New York: Harper & Row, 1975. – 214 b.
2. Tannen D. Gender and Discourse. – Oxford: Oxford University Press, 1994. – 198 b.
3. Holmes J. An Introduction to Sociolinguistics. – London: Longman, 2013. – 328 b.
4. Mills S. Language and Sexism. – Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 276 b.
5. Sayfullayeva R. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2010. – 189 b.
6. Mahmudov N. O'zbek tilining sotsiolingvistik xususiyatlari. – Toshkent: O'zbekiston, 2012. – 243 b.
7. Qosimov B. O'zbek tili madaniyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 167 b.
8. Oxford English Corpus. Gender-neutral language tendencies. – Oxford University Press, 2021.
9. O'zbek tilining milliy korpusi. – Genderga oid leksik birliklar statistikasi. – Toshkent, 2022.

² Qosimov B. O'zbek tili madaniyati. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017. – 167 b.